

Gondolatok egy könyvismertetés kapcsán

A TUDOMÁNYOS VITA ETIKÁJÁRÓL, A HANGNEMRŐL, VALAMINT A MAGYAR AGRÁRIUM HELYZETÉRŐL ÉS EGYÉB KÉRDÉSEKRŐL

„A jóindulatú, ám tudatlan emberek több kárt okoztak a történelemben, mint a rosszindulatúak tudatosan.”

Milton Friedman Nobel-díjas

A *BUKSZ* 2001. őszi számában „könyvismertetés” jelent meg Fertő Imre tollából, a Szemle rovatban Buday-Sántha Attila, a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető professzora *Agrárpolitika – Vidékpolitika* című könyvéről, (289–292. old.) amely a Dialog Campus Kiadó gondozásában jelent meg 2001-ben. Az „ismertető” cikk hangvétele annyira durva, ledorongoló, bántó, hogy méltatlan a tudományos viták színvonalához, ezért szót sem érdemelne. Viszont akkora ostobaságokat tartalmaz, amelyekkel mégis csak érdemes és kell is foglalkozni.

A *Szövegkezelés* című folyóirat 2001/2. számában jómagam is írtam elemző tanulmányt az említett könyvről, *Elmélkedések az agráriumról egy könyv kapcsán* címmel. Most egy „könyvismertetés” kapcsán fogok tehát az agráriumról és sok minden másról elmélkedni.

Önmagában is érdekes lenne, hogy miért durvult el a hangnem az utóbbi években az agrár-közgazdasági szakirodalomban is, mint annyi más területen, így a politikában, azon belül is főként az agrárpolitika területén. Miért *ellenség* az, aki másként gondolkodik, másként értekel, egyesek szemében legalábbis?

Előljáróban annyit, hogy nehéz helyzetben vagyok, ugyanis Fertő Imre gúnyos, ledorongoló, pöffeszkedő hangnemű írása kipécézi egyik kollégámat: „a szerző egyik beosztottja meleg hangú írásban dicsérte meg főnöke munkáját”. (Ezt

másként *nyalízásnak* lehet fordítani, ha pontosítani akarunk ugye, legalábbis ezt írja körül Fertő Imre.) Nos, jómagam is a szerző *munkatársa* vagyok, és nem véletlenül használva (és emelve ki) a munkatárs szót a „beosztott” helyett, mint említettem, én is írtam kollégám művéről ismertető cikket. Hogy (nem mindenben, de az alapkérdésekben) egyetértő, egyformán gondolkodó emberek összejönnek egy műhelyben, egy tanszéken, azt hiszem, természetes dolog, ezt a műhelyt nevezték már mások, földrajzilag igen távol levők és egyben neves agrárközgazdák „pécsi iskolának”, ami önmagában nem érdem, csupán tény. Mindazonáltal itt most eltekintek a könyv értékeinek méltatásától, éppen e „főnök-beosztott” viszonyra való sanda célozgatás elkerülése végett, ezzel szemben inkább a *könyvismertető* (?) állításaival szeretnék foglalkozni. A stílus az ember, tartja a mondás, és először is erre a kérdésre térnék ki. Nemcsak a magyar politikai életben, de a tudományos közéletben és publicisztikában is elharapózott az ordenáré, ledorongoló stílus, ami többnyire az e stílushoz ragaszkodók felkészületlenségét, felületességét hivatott leplezni az adott kérdéskörben. Ez előjön lektori véleményekben, publicisztikában, „szakcikkben” stb.

Természetesen lehet egyet nem érteni egy-egy szerző állításaival, na de így, ebben a hangnemben, ahogy Fertő Imre kifejti? Itt maga a hangnem, a nyílt rosszindulat az elképesztő, az a hihetetlen magabiztosság, fölényérzet, a leplezetlen megvetés, a gúny a vitapartnerrel (jobban mondva a megtámadott személlyel) szemben, amely árad a cikkből. Hozzátennem, hogy esetenként, nagyon ritkán előfordulhat, hogy valaki nagy ostobaságokat kénytelen cáfolni, és a kritika tárgyát képező mű, személy, nézet valóban megérdemli a gúnyt, még egy szakmai, tudományos könyv esetében is, csak hát itt most enyhén szólva nem erről van szó. Tudományos körökben ismert és hangoztatott tény, hogy valaki annál magabiztosabb egy vitában, egy

adott területen, minél tudatlanabb, tájékozatlanabb. Azt hiszem, ez a „könyvismertetés” is alátámasztja ennek az igazságát.

Nézzük a cikkíró állításait a teljesség igénye nélkül, a „sületlenségből elég a kevés is” alapon! Azt írja: „A szerző osztja a *nagyüzemi mezőgazdasághoz kötődő* [sic! Kiemelés: G. L.] kutatók szélesebb körben elfogadott véleményét, miszerint a magyar mezőgazdaságot a rendszerváltás során *tudatosan* [kiemelés: G. L.] tették tönkre”. Érdekelne, hogy kik ezek a „nagyüzemi mezőgazdasághoz kötődő” kutatók, akiknek ez lenne a véleménye, én még ilyen blőd véleményt nem hallottam mértékadó szakmabelitől, de a könyvben sem szerepel még csak hasonló állítás sem. Hogy tönkretették a magyar mezőgazdaságot, az kétségtelen tény, ezt valóban sok hazai agrárközgazda vallja, de nem tudok olyan kutatóról, tudósról, aki rosszindulatot, haza- és nemzetrontó akaratot, valamiféle árulást teteleznél föl a folyamatok hátterében. Mint hangsúlyozom, a könyv szerzője sem állít ilyet sehol. Fölteszem a kérdést Fertő Imrének: vajon melyik oldalon, hol olvasta? (Egyáltalán, olvasta a könyvet?)

Az viszont igaz, hogy az 1970-es években kialakult, sajátos „magyar agrármodell” tudatos lerombolása volt a rendszerváltás utáni kormány és politikai garnitúra szavakban is meghirdetett, nyíltan vállalt célja, ami objektíve elvezetett a mezőgazdaság lezüllesztéséhez, jóllehet senki nem állítja, hogy ez utóbbi lett volna a tényleges cél.

A fölvetett módszertani kérdésekre nem térek ki, a könyvíró módszerei kiállják a tudományos kutatóval szemben támasztott legszigorúbb követelményeket, nagy mennyiségű tényadatra támaszkodva vonja le következtetéseit. A hivatkozásjegyzékkel kapcsolatban meg kell jegyezni: nevetséges „vád” (bár gyakori a hazai vitákban), hogy a szerző ezt vagy azt a művet nem szerepelteti könyve hátoldalán, már tudniillik, ha nem hivatkozik arra a műre. Egyáltalán nem biztos, hogy nem ismeri a föl

nem tüntetett művet, csupán nem tartotta fontosnak az adott téma kifejtése szempontjából. Például Csáki Csaba munkásságának „kifejtése” pusztán abból következik, hogy a kiváló tudós munkássága korábban sem kifejezetten az agrárpolitika témaköréhez kapcsolódott, ugyanakkor az 1990-es évtizedben az agrárátalakulás körül zajló vitáktól lényegében távol maradt. Fertő Imre maga írja, hogy csak a hivatkozásjegyzék kilenc oldalt tett ki a könyv végén. Ha a több száz könyvet és tanulmányt kevésnek tartja, lelke rajta. Nyilván mindig lehet találni olyat, amit még a listához lehetne csapni, csak minnek?

Annyit azért megjegyeznék, hogy figyelmesebben illik olvasni, ha valamit megtámadunk! Fertő Imre szerint Varga Gyulának mindössze egyetlen műve található az irodalomjegyzékben. Nos, ez az egy valójában három, ugyanakkor a kiváló kutató még három szövegközi hivatkozással, valamint hét (!) táblázattal is szerepel a könyvben! Erről ennyit...

A részletekbe azért nem kívánok túlzottan belemenni, mert annyira csupán vagdalkozás, sommás minősítés a cikk lényege, hogy vitára sem érdemes. Bárki, aki elolvassa a könyvet, meggyőződhet róla, hogy hiánypótló munkáról van szó, nem véletlen, hogy a szakma ennyire kedvezően fogadta.

Hogy ez a szakma a „nagyüzemi mezőgazdasághoz kötődő” kutatókból állna? (Íme a „sötét” kolhozlobbi rémképe megint!) Badarság, mást erre nem lehet mondani. A racionális agrárpolitikához, a tényekhez, a magyar agrártermelő kisember érdekeihez valóban sok szállal kötődő tudósok, kutatók elismerését vívta ki ez a mű, éppen a tények tisztelete miatt. Azokról a tudósokról, kutatókról írok, akik szerint nem erőszakolt, nem ideológiavezérelte, nem rombolással, szétveréssel járó megoldást kellett volna keresni (és sajnos találni) a rendszerváltás után, hanem az organikus fejlődés, az *evolúció* útját.

Fertő Imre gúnyolódik „a magyar mezőgazdasági csoda után nosztalgizálókon”. Ha valaki elolvassa a

könyvet, nosztalgizásnak ugyan nyomát sem találja, viszont láthatja az ellenkezőjét, hogy tudniillik a szerző bizony kemény szavakkal illeti az elmúlt rendszer bűneit, mint például a kollektivizálást. Kiemeli, hogy mindaz az eredmény, amit a magyar falu, a magyar mezőgazdaság elért az 1970-es, '80-as években, a rendszer ellenére, a rendszert tagadva, a rendszer kereteit feszegetve jött létre.

A 105. oldalon ezt olvassuk: „Az ún. szocialista piacgazdaság kiépítésére tett kísérlet kétségtelenül a mezőgazdaságban jutott el a legmesszebbre és eredményei is ott jelentkeztek leginkább. Annak ellenére, hogy a kedvezőtlen gazdasági hatások és *ideológiai korlátok* [kiemelés: G. L.] a cselekvést és ezen keresztül a fejlődést épp úgy torzították mint más ágazatokban.”

Tipikus csürés-csavarás, csúztatás a mai hazai publicisztikában, és sajnos az agrárközgazdasági szakmai irodalomban is, hogy mindazok, akik a szerves fejlődés hívei, akik bírálják az 1990-es évek erőszakos agrárátalakítását, akik a múlt rendszerben elért, de éppen az *alaprendszert tagadva* (!) elért eredményeket elismerik, azok „nosztalgizáló”, a régi rendszer hívei, visszasírói. Túl olcsó, kisszerű fogás ez, szóra sem érdemes. Természetesen minden becsületes, józanul gondolkodó agrárszakember, közgazda, vagy bárki laikus csakis üdvözölheti a demokrácia és a piacgazdaság kivívását, el kell, hogy ítélje a diktatúra bűneit, amelyek közül az egyik legsúlyosabb éppen a kádári kollektivizálás volt. Csak-hogy az egyik bünt egy másik, akár ellenkező előjelű *bűn*mel jóvátenni nem lehet, legföljebb tetézni. Ilyen bűnnek tartom az 1970-es években kialakult sajátos magyar agrármódel erőszakos szétverését, a földbirtok életképtelen méretűre történő elaprózását, a volt szövetkezeti tag megfosztását saját (szövetkezeti) tulajdonától, még ha az csoporttulajdon is volt. Ugyanis saját törvényes tulajdonától fosztották meg, amikor zavaros kft-kbe, bt-kbe stb. mentették-síbolták egyesek ki, egy szűk kisebbség, az évtizedek

alatt a szövetkezeti tagság által kemény munkával létrehozott kurrens üzemszerveket, mint az állattenyésztő telepek, a borászati, a tejfeldolgozó üzemek, a szövetkezeti vágóhidak stb. Ezután kapta meg a kisember „kárpótlásként” az egy hektár körüli kisparcellát, gépek, forgóeszköz, üzleti kapcsolatok stb. nélkül.

A szövetkezet (erőszakos!) fölszámolásával gyakran az egyetlen munkaadó szervezetet szüntették meg, aminek a következménye a nagyarányú vidéki munkanélküliség, szociális válság kialakulása lett a falvakban.

Nézzünk néhány érdekes csúztatást, olyanokat, amelyek igazolják a cikkíró tökéletes tájékozatlanságát az adott kérdésben!

A hatékonyság problémájának feszegetésekor előjön azzal a múlt rendszerben is eleget hangoztatott sületlenséggel, miszerint a magyar mezőgazdaság imponáló (egykori) eredményei, természetes mutatói mögött alacsony fokú gazdasági hatékonyság állt. Hivatkozik is bizonyos KSH-tanulmányokra 1986-ból, de jó lett volna hivatkoznia, ugyancsak Mentényi Miklós a *Közgazdasági Szemlé*ben megjelent két cikkére (Versenyképes-e, vagy túl drágán termel a magyar mezőgazdaság? 1984/2., valamint Még egyszer a magyar mezőgazdaság versenyképességéről, 1985/9.), amelyben Mentényi éppen e nézetekkel vitatkozik, bőséges tényanyagra támaszkodva. Amikor nálunk a drága gépi technika kihasználtsági foka 4-6-szorosa volt a nyugati farmokénak, amikor Wassily Leonti eff, az orosz származású Nobel-díjas amerikai közgazda leírta, hogy „a magyar mezőgazdaságban az élők munkatermelékenysége magasabb, mint a francia mezőgazdaságban”, akkor igen komikusnak tűnnek a hazai agrárium alacsony közgazdasági hatékonyságáról, túl magas ráfordításairól szóló eszme-futtatások.

Fertő a minőséget is feszegeti. Nos, Magyarországon az 1980-as évek elején minőségi tömegtermelés volt. Amikor dugig teltek Nyugaton a készletek gabonával, akkor is jó áron megvették a magyar bú-

zát, lisztet, mert az javító minőségű volt. És persze akkor ismeretlen volt szakmai berkekben a fuzáriumos búza, a pocoklyuk szaggatta, gyomos szántóföld is, nem úgy, mint ma... Természetesen nem állítom, hogy ez volt „minden létező világok legjobbika” az agrárvilágban, említhetném termékeink alacsony feldolgozottsági fokát stb., de nem kellene lekicsinyelni a teljesítményt! A Világbank egy statisztikája szerint 1968–1983 között a magyar mezőgazdaság növelte az egy főre jutó élelmiszer-termelést a leggyorsabban a világon. Nagyon sok mutatóban (egy főre jutó termelés, egy hektárra vetített termés-átlag stb.) a világ első 4–5 országa közé küzdöttük be magunkat.

Ugyancsak előjön „érvként” Fertőnél a sertéságazatban az egy kg hús termeléséhez felhasznált takarmány mennyisége. Az elmúlt rendszerben is de sokszor, de sokan odadörgölték ezt az adatot az „agráriusok” orra alá. Bizony, ebben a mutatóban „nem jól” álltunk és nem jól állunk ma sem. Csak-hogy nálunk kukoricával hizlalják a jószágot és nem hallisztal, szójalisztal, mint Nyugaton. Persze ezeket az „apróságokat” jó lenne ismerni, ha már vitakozunk, pontosabban, ha már *ledorongolunk*...

„Nem igazolja a szerző azt a tézist sem, hogy a szocialista magyar mezőgazdaság pozitívan járult volna hozzá a vidék fejlődéséhez.” Fertő Imre „érve” az, hogy „1955 és 1993 között 7,2 millióan vándoroltak el véglegesen falujukból”. Minden gyorsan fejlődő mezőgazdaság alapvető ismérve a történelemben, hogy nagyarányú élő munkaerőt szabadít fel más ágazatok számára. Ez annyira elemi iskolás szinten belátható tény, hogy már ragozni sem érdemes. Ehhez még hozzá kell tenni annyit, hogy a mezőgazdasági üzemek a háztáji integráció és a melléküzemágak fölfuttatásával mindent megtettek azért, hogy a falusi munkanélküliség ne jelenjen meg ismét a magyar vidéken. Tessék megnézni a foglalkoztatási adatokat! Ma mindenki elfelejti a nagyüzemek nonprofit funkcióit, a foglalkoztatás, a szociális ellátás, a fa-

lufejlesztés terén, és amikor ezek a funkciók megszűntek a rendszerváltás után, akkor gazdátlanok is maradtak részben vagy egészben, és nem vette át őket sem az állam, sem más intézmény.

Emlékeztetnék rá, hogy a magyar mezőgazdaság volt a „szocialista” korszakban az egyetlen nettó exportőr ágazat, mégpedig jelentős többlettel, termelésének egyharmadát exportálva. Ez egyébként ma is így van. Az is tény, hogy ilyen arányú agrárkivitelre (össztermeléséhez viszonyítva) csak néhány ország képes a világon.

Az 1970-es években a magyar falu – némi túlzással – átköltözött a vályogházból a kétszintes családi köépületbe. Nem járult volna hozzá az ágazat a vidék fejlődéséhez? Ez egyszerűen képtelenség, de nevezhetjük marhaságnak is. Tény, hogy az egész vidék arculata, infrastruktúrája átalakult az 1970-es évtizedben, mégpedig jó irányban. Érzékelni lehetett egy markáns parasztpolgárosodási folyamatot, amely aztán sajnos az 1980-as évek közepén elakadt, majd paradox módon a rendszerváltás után a visszajára fordult, vagyis megkezdődött falvaink „lerobbanása”, elszegényedése.

A rendszerváltás utáni agresszív, szinte dühödött szövetkezetellenesség azért volt bűn a politika részéről, mert úgy „sikerült” szétverni, lerombolni ezt a struktúrát, hogy nem sikerült a helyébe egy új, működő- és fejlődésképeset állítani. A politikai, ideológiai düh irányította ugyanúgy az agrárátalakulást, mint 1958–1961 között, a kádári kollektivizálás idején. Az eredmény mindkét esetben rengeteg egyéni tragédiával járt.

Fertőnél is előjön az „államilag támogatott” magyar mezőgazdaság több évtizedes meséje. Bizonyítható, és sokan bizonyították már (lásd pl. Mentényi Miklós említett cikkeit!), hogy a magyar mezőgazdaság az elmúlt négy évtizedben nettó költségvetési befizető volt, valamint hogy az agrárrolló révén jelentős jövedelemátzivattyúzás ment végbe más ágazatokba, főként az ipar javára. De ezek olyan nyilvánvaló té-

nyek, evidenciák, hogy az ember azt hitte, már elő sem jöhetnek ilyen badarságok, mint az államilag agyontámogatott mezőgazdaság egy „szakmai” cikkben.

Fertő Imre emlegeti a román statisztikai adatokat. Hogy jön ez ide? Mindenki jól tudta már akkor, hogy Ceaușescu Romániájában enyhén szólva is kozmetikázzák a statisztikákat. Mi köze ennek a magyar mezőgazdaság tényleges (egykori) sikereihez, illetve Buday-Sántha könyvéhez? Magyarország mezőgazdaságának eredményeit a fejlett nyugati országokban is elismerték annak idején.

1991-ben a Bajor Agrárkamarák elnöke Magyarországon járt, és óva intett attól, hogy szétverjük a „jól működő nagyüzemi szektort”, rámutatva, hogy a nagy forgalmazók és élelmiszergyártók kifejezetten szeretik a mezőgazdasági nagyüzemeket, szemben a sok kicsi farmmal. Emlékeztetni szeretnék csak arra, hogy a volt Kelet-Németországban nem is verték szét az LPG-eket, pedig azok egykor valódi kolhozok voltak, ellentétben a magyarországi szövetkezetekkel.

Általában véve is lépten-nyomon előbukkan ma Magyarországon egy szemléleti probléma! Minden, ami az elmúlt rendszerben történt, ami ott keletkezett, az csak rossz és elvetendő. Még jó, hogy nem szedtük föl ilyen alapon a vasutakat, vagy nem romboltuk le a gyárakat... Iszonyú árat fizetett a magyar társadalom e hamis logikáért, s főként a vidék, a falu, a termelő kisember. Ugyanis a vezérfonal az volt, hogy akkor is el kell vetni minden, a múltban létrejött eredményt, ha az éppen az alaprendszer mint olyan tagadásaként született. (Emlékszünk rá, hogy az előző rendszerben négy évtizeden át minden problémáért a Horthy-korszakot tette felelőssé a propaganda? 1990 után megint valami hasonló ostobaságot tapasztalunk!) A magyar agrárszektor olyan mértékben ért el eredményeket a múlt rendszerben, amilyen mértékben el tudott távolodni a kolhozetalontól, vagy általában véve függetleníteni tudta magát az ideológiától, a poli-

tikától. Éppen ezt hangsúlyozza a könyv szerzője több helyen is! A 78. oldalon nagyon határozottan kifejti például, hogy az elért eredmények megvalósításának „*döntő feltétele... a nemzet túlnyomó részének az ismételten megalázott ország [célzás az '56-os forradalom levezésére! G. L.] felemelkedése érdekében végzett munkája, sokszor áldozata volt*”. (Kiemelés a könyvben, a szerzőtől!) Ennyit a nosztalgiazásról... De nem folytatom.

Fertő Imre összehord a cikkében annyi hetet-havat és a tetejébe még tücsköt-bogarat, hogy nem érdemes a témát tovább ragozni.

Inkább javaslom az olvasónak, hogy olvassa el cikkét, majd pedig vegye kézbe Buday-Sántha professzor megtámadott könyvét. A kontrasztot a kettő színvonalában úgyszólván érzékeltetni fogja, a könyvet pedig egészen biztosan élvezni majd.

GAZDAG LASZLÓ

Válasz Gazdag Lászlónak

Gazdag László levele igazolja azt a tézisemet, hogy a magyar mezőgazdaság helyzete, illetve az agrárpolitika értékelése megosztja a hazai agrárközgazdászokat. A szerzőt elragadták az indulatai, valószínűleg ezért nem érintette, illetve nem cáfolta a recenzió legfontosabb állításait. Kénytelen vagyok ezért Buday-Sántha Attila könyvével szembeni kifogásaimat röviden újra összefoglalni.

1. A szerző részlegesen és egyoldalúan dolgozza fel a magyar szakirodalmat.

2. A szerző nem hivatkozik a Közös Agrárpolitikáról szóló nemzetközi irodalomra.

3. A könyv fejtegetései nélkülöznek minden elméleti alapot, amely a választott témához kapcsolódik.

4. A szerző nem alkalmaz semmilyen kvantitatív módszert.

5. A könyv nem teljesíti a saját maga által kitűzött célokat.

6. Következésképpen, az *agrárközgazdaságtan főáramának normái* szerint a könyv nem tudományos mű.

FERTŐ IMRE